

Лидија Тантуровска (Скопје)

Лексемата закон и нејзината употреба во македонскиот јазик

✦ Кључне речи:
македонски јазик,
функционални стилови,
лексема.

У чланку аутор анализира употребу лексема закон у пет функционалних стилова у македонском стандардном језику.

Како што е познато, лексемата *закон* е словенска и води потекло од самите почетоци на словенската писменост. Според историјата на постанокот на најстарата словенска писменост, оваа лексема се сретнува и во најстариот словенски правен споменик „Закон за судење на луѓето“, кој потекнува од 9 век¹. Проучу-

вачите на старословенските текстови дошле до сознание дека поголемиот дел од овој споменик е позајмен од византиската „Еклога“ со значителни промени и дополнувања².

Преглед на застапеноста на лексемата *закон* во македонските библиски ракописи има во „Индексот кон речникот на

1) Р. Угринова-Скаловска, *Старословенски јазик*, 1979: 19.

2) Зачуван е во две редакции: куса, со 32 текста и опширна, со 77 текста. Најстарите преписки од кусата редакција се од руско потекло и датираат од крајот на 13 век и почетокот на 14 век. Тоа се следниве преписи: 1. Новгородски препис, зачуван во крмчија од 1280. год., која е пронајдена во Новгород, а сега се чува во Државниот историски музеј во Москва под сигн. Аин. н.о. 1321; 2. Чудовски (Варсонофиев) препис, поместен во крмчија од 14 век, која била сопственост на Чудовскиот манастир кај Москва, а сега се наоѓа во Државниот историски музеј во Москва под сигн. чуд. н.о. 4; 3. Румјанцевски (Устјушки) препис, исто така од 14 век, кој се чувал во Румјанцевскиот музеј, а сега се наоѓа во Музејската збирка на Лениновата библиотека во Москва (Поп-Атанасов, Ѓ., *Речник на старата македонска литература*, 1989: 105–107). Опширната редакција на „Законот за судење на луѓето“ настанала подоцна врз основа на кусата

македонските библиски ракописи“ (Македонистика, 4, 1985: 111), каде што покрај лексемата стојат кратенките *Ev, Ap, Psalt, Parim*, што значи дека зборот е потврден во сите ексцерпирани ракописи. Според Уводот (Македонистика, 4, 1985: 23), тоа значи дека станува збор за 19 ексцерпирани македонски библиски ракописи и тоа: во евангелијата (Добромирово – 12 век; Добрејшово – 13 век; Евангелие на поп Јован – 13 век; Стаматово – 13 век; Радомирово – 13 век; Кратовско – 14 век; Македонско евангелие – 14–15 век), во апостолите (Охридски – 12 век; Слепченски – 12 век; Струмички – 13 век; Врањешнички – 13 век; Карпински – 13–14 век; Верковиќев – 14 век), во псалтирите (Погодинов – 12 век; Болонски – 1230–1241 г.; Радомиров – 13 век; Дечански 13–14 век) и во паремејниците (Григоровичев – 12 век; Лобковски / Хлудов 1294–1320). Се разбира дека, покрај основната лексема *закон*, во Индексот се евидентирани и изведени форми. Очигледна, меѓу кои се наоѓаат и сложенки, е потврденоста на лексемата *закон* во писмените документи од старословенскиот литературен јазик, како и во оние што носат одлики на македонската писменост.

Денес, основната употреба на лексемата *закон* во македонскиот стандарден јазик ја наоѓаме во трите потстилови на административниот функционален стил (законодавно-правниот потстил, општествено-политичкиот и дипломатскиот

потстил) со особен акцент на законодавно-правниот. Всушност, апелативот *закон* е основен во именувањето на законите: *Закон за употребата на македонскиот јазик; Закон за јавно обвинителство; Закон за здравствено осигурување; Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност; Закон на Народна банка на РМ; Закон за банки; Закон за платен промет; ...* итн. Законите и воопшто законските акти што се донесуваат во Република Македонија се објавуваат во Службениот весник на Република Македонија, кој постои од 1945 година³.

Според фактот што основната форма на административниот функционален стил е пишуваната (Минова-Ѓуркова, Л. 2005: 305), значи лексемата *закон* ја среќавеме во пишувана форма. Меѓутоа, денес, кога постои собраниски канал, на кој директно се пренесуваат седниците на Парламентот и на комисиите, оваа лексема често пати и се слуша.

Меѓутоа, лексемата *закон* ја среќаваме и во другите функционални стилови на македонскиот јазик, како со основните, така и со преносните значења.

Најпрвин да ги видиме значењата на лексемата *закон* што се среќаваат во речниците на македонскиот стандарден јазик.

Во 1961. година излезе од печат првиот том на Речникот на македонскиот јазик во издание на Институтот за македонски јазик под редакција на Блаже Конески.

редакција кон која се додадени нови текстови. Досега се откриени три нејзини преписи. Уште во почетокот на 19 век овој Закон се смета за словенска правна компилација.

Повеќето научници се на мислење дека тој настанал на јужнословенски терен, но има и такви научници кои го бараат потеклото на споменикот надвор од Балканот. Како составувач се споменува Методија Солунски, кој како архонт можел да биде и судија и учител и можел да се зафати за подготовка на одделни законски акти за кои се појавила потреба во тоа време.

- 3) Одлуката за излегување на Службен весник на Република Македонија е донесена на 18. II 1945 година.

Поради земјотресот во Скопје (1963 г.), вториот и третиот том беа публикувани подоцна (1965, 1966 г.). Според тогашните потреби, овој речник на македонскиот јазик е со српскохрватски толкувања. Во речничката статија на лексемата закон (Речник 1961: 208) се дадени следиве значења: **закон** *т* 1. (пропис од највисока власт) закон за воената обврска *zakon o vojnoj obavezi*; закон за бракот *zakon o braku*; (*fraz.*) законот стапи во сила *zakon je stupio na snagu*; според законот *po zakonu*; од името на законот *u ime zakona*; надвор од законот (*e*) *van zakona* (*je*); во границите (рамките) на законот *u granicama zakona*; заштитен од законот *zaštićen zakonom*; драконски закон *drakonski zakon*. 2. (во природните науки) закони на природата *zakoni prirode, prirodni zakoni*; Архимедовиот закон *Arhimedov zakon*; законот на гравитација *zakon gravitacije*. 3. (општа морална обврска, уставен ред; обичај традиција) морален закон *moralni zakon*; непишани закони *nepisani zakoni*; неговиот збор е закон во семејството *njegova je reč zakon u porodici*; нужда закон менува (*posl.*); секое село и закон (*posl.*) *u svakom selu drugi zakon*. 4. (*arh.* вера, верски прописи) закон божји *zakon božji*; не ни дава законот *ne da nam zakon (vera)*; и дедо игуменот сака, ама законот не дава (*posl.*) *hoće mi se, ali ne da mi se*.

Овој Речник има големо значење, меѓу другото, и за развојот на лексикографската дејност во Република Македонија.

Денес, во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ се работи „Толковниот речник на македонскиот јазик“ и досега се излезени три тома. Во првиот том од овој речник (Толковен речник 2005: 78) се дадени пет значења на лексемата закон: **закон**, *мн.* закони *м.* 1. Правен пропис, нормативен акт, донесен од надлежен орган на државата, со кој нешто

се определува, се уредува. *Собранието донесе закон. Кривичен закон. Закон за финансиско работење.* 2. Уставен ред, правило во определена средина; обичај, традиција. *Законот наш не дава помлада ќерка да мажиш пред постарата. Наговиот збор беше закон во фамилијата. Вие ги нарушувате законите на витештвото.* 3. Норми и правила на однесување, општопризнати морални обврски. *Љубовта не почитува никакви закони. Тој си имаше свои закони на однесување. И во детските игри имаше закони.* 4. а) Состојба која произлегува од односот помеѓу појавите од природата и реалноста. *Човекот не ги почитува законите на природата.* б) Утврдена научна вистина, правило. *Архимедов закон. Закон на гравитација. Фонетски закони.* 5. (*арх.*) Вера, верски прописи. *Законот на Христа нам не ни дозволува да се жениме повеќепати.* Во оваа речничка статија се приклучени и затврдените изрази: *Законот стапи во сила* – почне да се применува определен закон. *Стави надвор од законот* – лиши некого од определени граѓански и политички права, забрани нешто (органзација и сл.) *Во името на законот* – така како што налага законот. *Божји закон* – правила во христијанската религија. *Драконски закони* – многу сурови мерки. *Нужда закон менува* – неопходно е, мора да се нарпави нешто. *Секое село и закон (си има)* – секој работи како што знае и умее, како што навикнал. *Човек на (од) законот* – тој што познава или што го применува законот; правник.

Лексемата закон во „Речникот на македонскиот јазик“ од Зозе Мурговски (Мурговски 2005: 214) е обработена со осум значења: **закон** *т.* 1. правило донесено од власт или орган на власт. 2. збирка од вакви правила: *македонскоиот закон.* 3. закони збирно како општествен

систем. 4. збирка пишувани правила донесени од парламент или друго законодавно тело: *закон за претпријатија; закон за заштита на животната средина; закон за работни односи*. 5. примената или влијанието на законите: *закон и ред*. 6. сила или влијание што обврзува или се почувствува како закон: *неговиот збор е закон*. 7. постојаноста на природните појави; формулација на она што секогаш се случува во определени околности; закономерност: *природните закони; законот за гравитација*. 8. *in f.* нешто со исклучителни квалитети итн.: *новиот голф е закон. го зема законот во свои раце* се одмаздува за неправдата итн. на свој начин, осб. со насилство. *претставува закон за себе* го прави она што тој мисли дека е исправно.

Иако станува збор за различни методолошки пристапи при разработката на лексичките статии, авторите на речниците се потрудиле да ги опфатат значењата на оваа лексема. Се разбира дека и во трите речника се вклучени и лексички статии од заглавни зборови, од други зборовни групи, како и сложенки, изведени од основната лексема *закон*.

Од приложениот материјал може да се види дека лексемата *закон* ја среќаваме и во дадените затврдени изрази. Меѓутоа, оваа лексема нашла свое место и во „Речникот на литературни изрази“ од Тодор Димитровски (Димитровски 1995) и тоа во примерите: 23. *Буква на законот* (1995: 27); 76. *Спасот на народот е највисок закон – Salus populi suprema lex esto* – од Цицерон (1995: 226); 77. *Спасувањето на болниот е врховен закон за лекарите – Salus aegroti suprema lex medicorum* – девиза на лекарите (1995: 227) со соодветни објаснувања.

Истата лексема е вклучена во фразеолошки единици во првиот том од „Фра-

зелошкиот речник на македонскиот јазик“ (Димитровски, Ширилов 2003: 345): *Волчи закон*. (Книж.) Грубо нарушување на општоприфатените норми на однесувањето; *Драконски закон*. (Книж.) Многу стар закон; *Закон на векот*. Општовалиден закон. Кој да ја сети мерата, / кој да го погоди лекот, штом докрај изневерата / значела *закон на векот?*, Блаже Конески *Црн овен*, стр. 15.; *Закон на посилниот*. / *Закон на преријата (џунглата)*. (Книж.) Закон на силата, на побрзиот; *Колку за закон*. Колку да му мине редот. (...) А вие гоа сте дошле у црква, ама со све срдце не стои ли во неа, токо срама ради си дошол колку за закон, да не речат: онсица го нема у црква... Кирил Пејчиновиќ, *Слово за празниците*, стр. 68.; *Учини закон*. (Арх.) Постапи / постапува според христијанскиот морал. (...) Риба жива стоит со вода, христијани со закон. Хич ако не си кадар, не можеш ништо да *учиниш закон*, баре не чини и беззаконие ... Кирил Пејчиновиќ, *Слово за празниците*, стр. 62.

Денес, голем број латински изрази и цитати се употребуваат во оригинална форма или преведени на јазикот во кој се употребуваат. Истото се случува и во македонскиот јазик, каде што се среќаваат вакви изрази, меѓу кои и оние со лексемата *закон: Dura lex, sed lex* (Законот е суров, ама е закон), *Lege artis* (Според законот на уметноста; мајсторски, уметнички; онака како што треба), *Legem nocens veretur, fortunam innocens* – Публили Сиранинот (Виновниот се плаши од законот, а невиниот од судбината) ... итн.

Од лексикографска гледна точка, во македонскиот јазик, лексемата *закон* се среќава и во стручни (двојазични, тријазични) речници, кои не се многубројни во македонскиот јазик.

Што се однесува до употребата на лексемата *закон* во научниот функционален стил, освен од лингвистички, таа примарно се разгледува од правен аспект, за што се повикани научниците од правните науки. Всушност и во овој функционален стил лексемата *закон* се среќава во сите три потстиливи: во строгонаучниот (академскиот), кој се реализира преку: монографии, докторски дисертации, магистерски трудови, реферати и сл., потоа во научно-учебникарскиот (дидактичкиот и практично-научниот), кој се пројавува во вид на учебници и учебни помагала, но и во рамките на предавања и во научно-популарниот, кој доаѓа до израз преку книги, статии, предавања, емисии и сл.

Употребата на основните значења на лексемата *закон* има голема фреквенција во публицистичкиот функционален стил, особено во новинарскиот потстил, иако не е исклучена и појавата во монографско-публицистичкиот. Новинарскиот потстил се јавува во пишувана и во говорена форма. Иако многу често се споменуваат законите во новинарските статии, често пати лексемата *закон* се наоѓа и во нивните наслови: *Адеми: Без закон за албански јазик се оддалечуваме од НАТО* (Шпиц, 3.3.2008: 5).

Со поделбата на средствата за јавно информирање, на печатени и на електронски, може да се каже дека граѓаните на Република Македонија секојдневно можат да ја прочитаат или да ја слушнат лексемата *закон*. Со ова, публицистичкиот функционален стил се доближува до административниот, односно до научниот функционален стил.

Треба да се истакне честото објавување на интегрални законски текстови, односно акти, во средствата за јавно информирање, особено во печатените. При разгледувањето на огласите и рекламите, како делови на новинарскиот потстил, може да се забележи честото повикување на некој конкретен закон при објавување на конкурси и сл.: *Врз основа на член 22 од Законот за спортот („Сл. Весник на РМ“ бр. 29/02 и бр. 66/04) и Критериумите за распределба на средствата од Буџетот на АГЕНЦИЈАТА за млади и спорт, директорот на Агенцијата за млади и спорт на Република Македонија распишува КОНКУРС за утврдување на корисници на средства од Буџетот на Република Македонија...* (Шпиц, 31.10.2007: 17)

Од друга страна, пак, лекемата *закон* со употребата на другите и преносните значења помага во приближувањето на публицистичкиот функционален стил со разговорниот функционален стил. Конкретно, овде мислиме на преносните значења на лексема *закон*, што можат да се сретнат во рекламите и во огласите (на пример во рекламата од к-15: *... Производите на Идеал Шипка се секогаш свежи, најдобри и со проверен квалитет. Јогуртов е закон. Пробај! Идал Шипка. Закон за млечни производи.*), како и во емисиите од забавен карактер, каде што доаѓа до израз разговорниот функционален стил (Пример за ова беше и една емисија за млади, која одеше секој ден во определно време на телевизијата МС, каде што се праќаа СМС-пораки: *8-в е закон*⁴, со значење за истакнување на супериорност на предметот⁵. Па, тоа не беше доволно,

4) Се мисли на 8-в одделение во основно училиште.

5) Анализа на оваа емисија беше направена на еден од претходните собири „Денови на Благоја Корубин“.

така што креативноста одеше дотаму што некој се нарекуваа и устав, со значење на највисок законски акт на една држава: *Ако 8-в е закон, 8-а е устав!...*)

Рекламите денес можат да се најдат и по рекламните паноа низ градов. Во моментот може да се прочита следнава реклама: *Скопјани! Инвестирањето во економскиот развој на градот е невозможно без правото на сопственост и управување со градежното земјиште. Градоначалник Трифун Костовски Да ги менуваме законите!*

Ако го разгледуваме разговорниот функционален стил одделно, ќе забележиме дека лексемата закон со исти и со различни преносни значења се употребува без старосно, статусно или какво и да е друго ограничување: *За него мајка му е закон; Мојот збор е закон...*

Остана да прокоментираме и за литературниот функционален стил. Како што е познато, во уметничколитературниот функционален стил е одразен јазичниот израз на писателите, на авторите на дела од уметничката литература, па според тоа кај овој стил е на преден план индивидуалниот белег. Според Бранко Тошовиќ (Тошовиќ, 1988), во рамките на уметничколитературниот стил се разликува: прозен (во: раскази, новели, романи), поетски (кој се дели на лирски и епски) и драмски (кој ги вклучува: драмата, трагедијата и комедијата). По овој повод, сакаме да покажеме само дека лексемата закон може да се најде и во овој функционален стил. Овде ќе приведеме неколку примери со основните и со преносните значења на лексемата закон употребени низ прозните текстови на авторите:

Никогаш не се обидов во ништо друго освен во писателствувањето, но не поседувам вокација ниту доблест на раскажувач, воопшто не ги познавам законите на

драмската композиција, ... (Маркез Г.Г., Секавање на моите тажни проститутки, превод: Арсова К., Макавеј, 2006:11)

... и не беше замисливо дека на газда-рицата ѝ недостасува моќ за да го криши законот онака како што ќе ѝ се присака. (Маркез Г.Г., Секавање на моите тажни проститутки, превод: Арсова К., Макавеј, 2006: 22)

Се посомневав дека сожалувањето е уште еден трик за да се зголеми цената, но не, рече таа, мојот збор е закон. (Маркез Г.Г., Секавање на моите тажни проститутки, превод: Арсова К., Макавеј, 2006: 28)

Според учењето на Стариот завет, Јехова е творецот на првиот човек и на првата жена, како и на сè што е видливо и невидливо, па според тоа неговиот закон важи за сите, а Евреите или Израелците се свет „избран“ народ. (Прилози, 2001: 51)

Тоа било голема и долготрајна драма на еврејскиот народ, со променлива среќа, повремено со страшни прогони, и со трагичен епилог, една од најголемите трагедии на 20. век кога во времето на Хитлер, во Берлин и во Рим, биле објавени законите за биолошко истребување на Евреите, па во тоа време биле убиени, задушени во гасни комори или изгорени 6 милиони Евреи. (Прилози, 2001: 53)

Ако Кант ни тврдеше дека само две нешта постојано му ја воодушевувале душата – свезденото небо над него и моралниот закон во него, тогаш Тасевски ни порачува: нема веќе никаков морален закон во човекот, а ако нема морален закон, тогаш веќе нема ни кој да го гледа сведеното небо и да му се воодушевувач на неговиот творец – Бог. (Андоновски, В. 2007: 298 во „Шмизла“ на Сашо Тасевски).

Со оваа анализа се надеваме дека повторно ќе го поттикнеме размислувањето за (не)оправданоста на употребата на терминот *стилема* и за неговото дефинирање. Познато е дека некои автори се залагаат за употреба на терминот *стилема*, наспрема *фонема*, *морфема* (Мистрик, Ј. 1985: 31), односно наспрема *фоностилема*, *графостилема*, *морфостилема*, *синтак-*

костилема, *лексикостилема* (Јелинек, М. 1992: 15–26). Иако се јавува проблем при дефинирањето на овој термин, затоа што не можеме да определиме точно кои елементи од јазикот му одговараат, сметаме дека вакви анализи можат да придонесат во размислувањата за и против терминот *стилема*.

summary

Σ Lexeme *zakon* (law) and its use in Macedonian standard language

The aim of this paper is to present basic and figurative meanings of the lexeme *zakon* (law) in the five functional styles (administrative, science, journalist, colloquial speech) in Macedonian standard language.

Литература

- Андоновски 2007: **Андоновски, Венко**. Драматургија без пардон (естетиката на грдото, грдотијата на моралното). – Поговор во: Шмизла. – Тасевски, Сашо. – С. 298.
- Димитровски 1995: **Димитровски, Тодор**. Речник на литературни изрази. – Скопје.
- Димитровски, Ширилов 2003: **Димитровски, Тодор, Ширилов, Ташко**. Фразелешки речник на македонскиот јазик. – Скопје.
- Индекс 1985: Индекс кон Речникот на македонските библиски ракописи. – Во: Македонистика, 4, им Ј „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Jelinek 1992: **Jelinek, M.** Problematika definice poimu 'styl'. – Stylistyka. Opole. – S. 15–26.
- Маркез 2006: **Маркез, Гарсија**. Секавање на моите тажни проститутки. – Превод: Арсова К. – Скопје.
- Минова-Ѓуркова 2003: **Минова-Ѓуркова, Лилјана**. Стилистика на современиот македонски јазик. – Скопје.
- Mistrík 1985: **Mistrík, J.** Štylistika. – SPN Bratislava.
- Мурговски 2005: **Мурговски, Зоце**. Речникот на македонскиот јазик. – Скопје.
- Поп-Атанасов 1989: **Поп-Атанасов, Ѓорѓи**. – Речник на старата македонска литература. – Скопје.
- Прилози 2001: **Прилози за наставата по литература**. – Скопје.
- Речник 1961: **Речник на македонскиот јазик 1961**. Институт за македонски јазик. – Скопје.
- Тантуровска 2006: **Тантуровска, Лидија**. СМС на МС. – Во: Функционалните стилови во македонскиот јазик. Јазикот наш денешен. Книга 14. им Ј „Крсте Мисирков“. – Скопје. – С. 69–82.

ЛИДИЈА ТАНТУРОВСКА

- Тантуровска 2007: **Тантуровска, Лидија**. Законодавно-правниот потстил на административниот функционален стил врз примери од македонскиот јазик. – Монографски труд предаден за печатење.
- Толковен речник 2005: **Толковен речник на македонскиот јазик**. имј „Крсте Мисирков“. – Скопје.
- Tošović 1988. **Tošović, Branko**. Funkcionalni stilovi. – Svjetlost. Sarajevo.
- Угринова-Скаловска 1979: **Угринова-Скаловска, Радмила**. Старословенски јазик. – Скопје. Службен весник на РМ.
- Шпиц (бесплатен весник) 31. X 2007; 20. II 2008; 3. III 2008.
- Ničota 1959: **Ničota, S.** Latinski za svakog. – Beograd.
- www.slvesnik.com.mk

370

 Слика 2008